

Natuur.focus

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT OVER NATUURSTUDIE & -BEHEER - SEPTEMBER 2015 - JAARGANG 14 - NUMMER 3
VERSCHIJNT IN MAART, JUNI, SEPTEMBER EN DECEMBER

**Netelvlinders en
waardplantkwaliteit**

**Plantendiversiteit op
extensieve groendaken**

**Inventariseren met dialecten:
het 'vuurvliegje'**

Kunnen dialecten helpen om soorten in kaart te brengen?

Het 'vuurvliegje' als voorbeeld

Raphaël De Cock

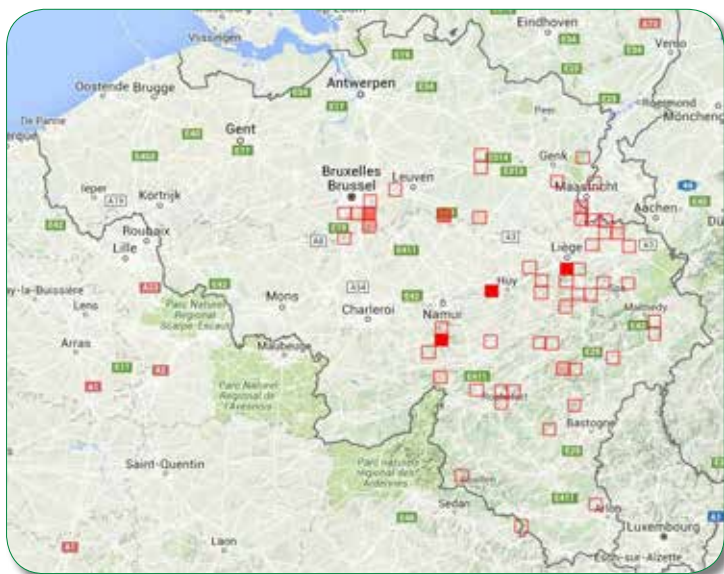
Opvallende soorten hebben vaak eigen volksnamen in diverse dialecten. Het bestaan van zo'n naam kan wijzen op het (vroegere) voorkomen van die soort in een streek. Het gebruiken van variatie in onze taal als indicator voor de aanwezigheid van soorten kreeg nog maar weinig aandacht in Vlaanderen en Nederland. Hier neem ik het 'vuurvliegje' als voorbeeld.

Het 'vuurvliegje' is in Vlaanderen en Nederland een relatief zeldzame verschijning (*Figuur 1*, zie ook kaarten op www.waarnemingen.be en www.waarneming.nl). Het is in feite een keversoort die behoort tot de Familie der glimwormen (Coleoptera: Lampyridae). De officiële naam voor het vuurvliegje is Kleine glimworm *Lamprohiza splendidula*. De soort is ontegensprekelijk zeldzaam ten noorden van Samber en Maas. Ze komt voor in grote delen van het Zoniënwoud (ten zuiden van de E411-A4). In Vlaams-Brabant werd de soort recent waargenomen in de Getevallei in Hoegaarden en in de Beemden in Landen, en in Limburg in de Zwarte Beekvallei bij Zelem. In 2015 werden nog twee nieuwe populaties ontdekt in Veltem (Vlaams-Brabant) en in Bilzen (Limburg). Ze is algemeen in bijvoorbeeld de Voerstreek, maar er zijn ook

enkele geïsoleerde populaties bekend ten westen van de Maas in Limburgs Maasland.

Het vrouwtje van de Kleine glimworm ziet eruit als een klein witgeel ivoren wormpje en vertoeft gewoonlijk op bladstrooisel of tussen de vegetatie. Ze gloeit vanuit vele kleine lichtpuntjes verspreid over het hele achterlijf (*Figuur 2a*). De mannetjes zien er heel anders uit: het zijn donkerbruine kevers mét vleugels (*Figuur 2b*), maar ze zijn veel opvallender omdat ze continu gloeiend rondvliegen met een geelgroenig licht (*Figuur 3*). Rond Sint-Jan (24 juni) vliegen vuurvliegjes meestal in grote getalen rond en dit levert wel vaker een feeëriek beeld op. Vandaar dat dialectnamen of soortnamen in andere talen verwijzen naar Sint-Jan of Sint-Johannes. De periode waarin ze op juniavonden vliegen is typisch beperkt tussen ca. 22u30 en 23u15. Je moet dus wel wat geluk hebben en op het juiste moment op de juiste plaats zijn om dit lichtspektakel te zien. Het is de enige soort in Centraal-Europa die licht geeft tijdens de vlucht en dus de enige te verwachten 'vuurvlieg'. In onze streken komen nog twee andere soorten glimwormen voor (De Cock 2014). De meest algemene en bekende is de Grote glimworm *Lampyrus noctiluca*. Vooral het donkerbruin gekleurde vrouwtje wordt gloeiend waargenomen eind juni en in juli. De Kortschildglimworm *Phosphaenus hemipterus* is een moeilijk bespeurbare soort. Volwassen exemplaren zijn dagactief, relatief klein en beide geslachten zijn vleugelloos. Soms worden de mannetjes, die vaak verward worden met kortschildkevers, gespot op zwoele dagen in juni wanneer ze in grote aantallen op park- en tuinpaden rondkruipen. Dan zijn ze de feromoonpluimen van de verborgen vrouwtjes op het spoor. Sporadisch worden toevallig geïmporteerde Zuid-Europese vuurvliegjes *Luciola italica* en *Luciola lusitanica* gerapporteerd, maar deze geven al vliegend fel geel licht af in korte flitsen en overleven onze koude winters voorlopig nog niet.

De Kleine glimworm lijkt hogere eisen te stellen aan zijn biotoop qua vochtigheid en begroeiing dan de Grote glimworm en is daardoor te vinden in een meer gesloten habitat. Vooral

Figuur 1. Recent voorkomen van het 'vuurvliegje' of de Kleine glimworm Lamprohiza splendidula in België weergegeven in 5km hokken (gebaseerd op goedgekeurde waarnemingen tussen 2005 en 2015 uit de database van www.waarnemingen.be)

Figuur 2. a) Lichtpatroon van een gloeiend vrouwtje Kleine glimworm en b) onderkant van een mannetje Kleine glimworm met de lichtorganen in de witte segmenten. (foto's: Raphaël De Cock, Philippe Vanmeerbeeck)

kleinschalige bosrijke mozaïeklandschappen met bosbeken, bosweiden, bosranden, open bosplekken en beboste holle wegen vormen zijn habitat. De aanwezigheid van een goed ontwikkelde strooisellaag is een belangrijke factor. De larve is meestal te vinden laag tussen de vegetatie of tussen bladstrooisel, mos en humus. Volwassen exemplaren leven slechts één tot een tweetal weken. De vrouwtjes zijn ongevlugeld, zeer honkvast en niet aangepast om grote afstanden af te leggen. Hoewel de mannetjes geen uitmuntende vliegers zijn, is het niet uitgesloten dat ze zorgen voor een genenuitwisseling tussen (deel)populaties, althans voor zover de landschapsstructuur dit toelaat (gesloten of bosrijke omgeving, de mannetjes vliegen niet onder winderige omstandigheden). Bemerkt hierbij dat de mannetjes per nacht voor hooguit 45 minuten actief zijn! Dispersie gebeurt, net als bij de Grote glimworm, waarschijnlijk vooral als larf, maar blijft heel beperkt. De Kleine glimworm brengt tot twee jaar van zijn leven door als larve. Deze larve beweegt zich eerder sloom voort in vergelijking met de larve van de Grote glimworm. In tegenstelling met de Grote glimworm worden volgroeide larven niet (facultatief) dagactief in de lente en mijden zij kaal substraat. Ook 's nachts blijven ze tussen het bladstrooisel zitten. Door dit alles lijkt de soort beperkt in dispersiecapaciteit. Nog

meer gedetailleerde info, ook van de andere inheemse glimwormsoorten is te vinden op www.natuurpunt.be/soortenfiche-glimwormen.

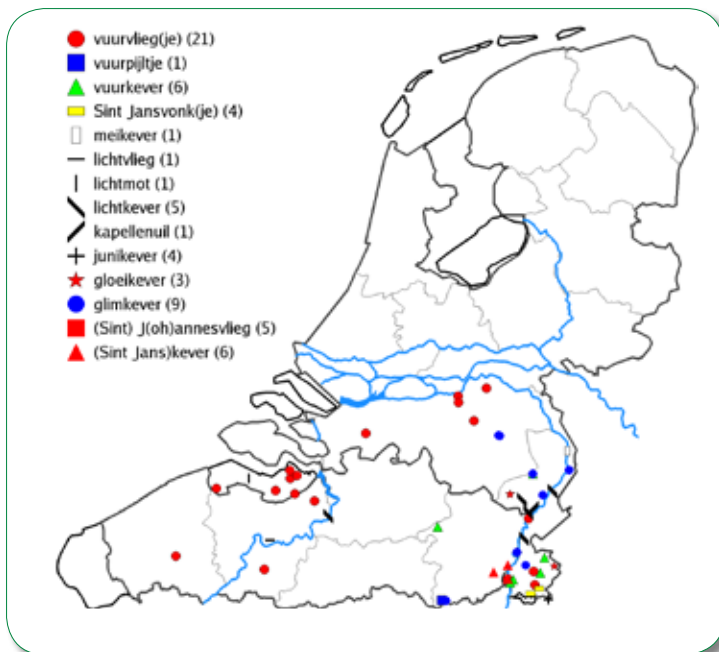
Een vraag die ik me stelde was of er in onze dialecten informatie vervat zit over het (historisch) voorkomen van de Kleine glimworm. Namen die verwijzen naar een kever, een vlieg of een mot gekoppeld aan Sint-Jan, licht of vuur zouden wel eens aanwijzingen kunnen geven dat er in de streek vuurvliegjes voorkwamen of nog steeds voorkomen. Hiervoor raadpleegde ik de bestaande dialectenwoordenboeken voor de Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialecten (De Pauw et al 1999, Kruijssen et al. 2001, Swanenberg et al 2001). Onder 'glimworm' vinden we hier alle mogelijke dialectnamen terug die men heeft kunnen opnemen in het verleden. Hieruit isoleerde ik dialectnamen die mogelijk verwijzen naar een lichtgevend vliegend insect of die expliciet refereren naar een lichtgevende kever. De dialectwoorden werden gestandaardiseerd tot een meer algemene vorm. Hiervoor werden de oorspronkelijke dialectwoorden qua vorm en uitspraak herleid en ingedeeld naar een herkenbare vorm in het Standaardnederlands (bv. viervliegeske, vuurvleegsjes > vuurvlieg(je); glujkaever, gleujkaevr, gloeikeverke > gloeikever; Jannesvlieg, Jansflexske, Johannisfliege > J(oh)annesvlieg). De verspreiding van de verschillende veralgemeende dialectnamen staat weergegeven in **Figuur 4. Tabel 1** geeft een gedetailleerd overzicht van plaatsnamen en de dialectnamen. Omdat geen enkel glimwormvrouwtje op een kever lijkt (vleugels en dekschilden ontbreken of zijn extreem ingekort) en de mannetjes van de Grote glimworm 's nachts erg onopvallend zijn en 'donker' rondvliegen, is het erg aannemelijk dat namen zoals gloeikever, glimkever, lichtmot, lichtkever, lichtvliegje, vuurvliegje, vuurkever, vuurpijlje, kapellenuil, Sint-Jans/J(oh)annesvlieg, -kever, -vonk (en alle andere combinaties met -kever) eerder verwijzen naar het mannetje van de Kleine glimworm.

Dan is het interessant om het woord 'vuurvlieg' of 'vuurvliegje' te zien opduiken in streken waar de soort niet (meer) van bekend is, of waar recente waarnemingen dubieus zijn of nog gecontroleerd moeten worden. Voorbeelden zijn te vinden in delen van Oost- en West-Vlaanderen, maar nog meer opvallend is het veelvuldig en verspreid voorkomen van het woord 'vuurvlieg(je)' in Zeeuws-Vlaanderen. De Grote glimworm is hier wel te verwachten, maar het is dus onwaarschijnlijk dat de lokale taal naar die soort zou verwijzen met een dialectwoord van de vorm 'vuurvliegje'. Uiteraard kan niet worden uitgesloten dat de soort helemaal niet voorkwam in de streek

Figuur 3. Lichtgevende mannetjes Kleine glimworm laten gloeisporen na op een foto met lange sluitertijd. Waarneming in Kanne, 21-06-2014. (foto: Winnifred Limburg)

Figuur 4. Voorkomen van veralgemeende dialectnamen in Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialecten die mogelijk verwijzen naar het 'vuurvliegje' of de Kleine glimworm. (noot: Limburgse vormen uit de provincie Luik zijn niet weergegeven.)

van de destijds geïnterviewde mensen en ze de soort of het fenomeen van elders kenden of vanuit verhalen (literatuur, film, andere cultuurdragers) en dit woord opgaven als hen gevraagd werd een lichtgevend insect te benoemen. Daarom wekten vooral de namen die niet een loutere omzetting van 'vuurvlieg' zijn in de uitspraak van het lokale dialect mijn bijzondere belangstelling. Vooral deze dialectwoorden zouden erop kunnen wijzen dat op die plaatsen echt vuurvliegjes voorkwamen of nog steeds voorkomen. Een specifieke rondvraag bij kennissen en vrienden in de zomer van 2015 naar het voorkomen van vuurvliegjes, waarbij nadrukkelijk werd nagegaan of er wel degelijk 'vliegende lichtjes' werden gezien, leverden enkele zeer opmerkelijke historische waarnemingen op: meerdere individuen werden telkens gezien in Bekegem rond 1950 (West-Vlaanderen), in Kalmthout in 1962 (Antwerpen), in Evergem in 1968 (Oost-Vlaanderen) en eind de

jaren zeventig in Mortsel (Antwerpen). Het loont misschien de moeite om na te gaan of die populaties nog steeds bestaan. Suggestief voor de hypothese dat oude dialectnamen mogelijk gecorreleerd zijn aan de huidige of historische verspreiding van een soort is misschien het feit dat de meeste variatie in dialectwoorden bestaat in het zuiden van Nederlands Limburg waar de soort bekend en erg verbreid is. Verder merken we op dat er geen aan 'vuurvlieg' gerelateerde dialectwoorden opduiken in Vlaams-Brabant, waar de soort ondertussen wel gekend is uit o.a. het Brusselse, Halle, Veltem, Hoegaarden, Landen en net over de provinciegrens in Zelem (Limburg). Wijst dit eventueel op een recent verschijnen van de soort in die streek? Ook interessant is het voorkomen van dialectnamen in de Maasvallei, waar de soort waargenomen werd of te verwachten is (want aanwezig in grensdorpen net over de Maas). Zeer suggestief en illustratief hiervoor zijn een bevestiging van het bestaan van een populatie in Bilzen in 2015 en een waarneming uit 2014 in Maasmechelen. Erg veelbelovend zijn ook de plaatsen met dialectwoorden uit het westen van Belgisch Limburg niet ver van gekende populaties in Vlaams-Brabant.

OPROEP

Deze dialectenkaart kan worden gebruikt als een speurkaart om in geschikte leefgebieden op warme juniavonden op zoek te gaan naar de Kleine glimworm. Zowel oude als nieuwe waarnemingen van glimwormen kan je invoeren via www.waarnemingen.be. Ken jij verder nog interessante plekjes op basis van dialectnamen? Veras je kennissen of familieleden eens met een originele vraag: zagen zij vroeger in hun regio een vuurvliegje, viervlieske, of glujkaever? Laat het ons weten via glimwormen@natuurpunt.be.

Wie geïnteresseerd is kan op de hoogte blijven via de zeer actieve Facebookgroep 'Glimwormenwerkgroep Natuurpunt' en op www.natuurpunt.be/glimwormen. Meer informatie over de verschillende inventarisatieprojecten rond glimwormen in België vind je onder het luik 'Projecten' op www.waarnemingen.be.

AUTEURS:

Raphaël De Cock behaalde een doctoraat in de biologie over de adaptieve waarde van bioluminescent gedrag in glimwormen. Hij is actueel als vrijwilliger-onderzoeker verbonden aan het departement biologie van de Universiteit Antwerpen.

CONTACT:

Raphaël De Cock
E-mail: rdecock@hotmail.com
www.raphaeldecock.be

Gimwormenwerkgroep Natuurpunt

Summary:

DE COCK R. 2015. CAN DIALECTS HELP TO DETERMINE THE DISTRIBUTION OF SPECIES? FIREFLIES AS A UNIQUE CASE. *NATUUR.FOCUS* 14(3): 107-111 [IN DUTCH].

Male individuals of *Lamprobiza splendidula*, in Dutch officially called the 'small glow-worm', glow through bioluminescence while flying. This gives them the popular name 'fireflies'. Looking at the distribution of dialect variants of the word for firefly may indicate current or historical distributions of the species. Results show that in Flanders the name appears in some regions outside the known distribution of the species. This may illustrate that the species used to occur in those areas, although there is always the possibility that local people only know the species from stories without actually having seen it in their region. The map of dialects may be used in focused inventory campaigns to verify the current distribution of the species in Flanders.

Referenties

- De Cock R. 2014. Soortenfiche Glimwormen. Natuurpunt. www.natuurpunt.be/sites/default/files/documents/publication/soortenfiche_glimwormen.pdf
- De Pauw T., Van Keymeulen, J. & Van den Heede V. 1999. Woordenboek van de Vlaamse dialecten III. Algemene woordenschat, paragraaf fauna en flora, aflevering 2. Land en waterfauna: zoogdieren, vissen en andere waterorganismen, reptielen, amfibieën, insecten en andere kleine bestjes. Vakgroep Nederlandse Taalkunde, Universiteit Gent.
- Kruijssen J., Draye L. & Van Hout R. 2001. Woordenboek van de Limburgse dialecten. 3. Algemene woordenschat. 4. De wereld tegenover de mens. Fauna 2. Overige dieren. Koninklijke Van Gorcum, Assen.
- Swanenberg J., Weijnen A., Van Hout R. & Van Langendonck W. 2001. Woordenboek van de Brabantse dialecten. 3. Algemene woordenschat. Sectie 4. De wereld tegenover de mens. Fauna 1. Overige dieren. Koninklijke Van Gorcum, Assen.

Tabel 1. Geografische verspreiding via Kloeke-codes van plaatsnamen (deelgemeenten en gemeenten) en dialectnamen (origineel en veralgemeend) voor glimworm die waarschijnlijk verwijzen naar het mannetje van de Kleine glimworm. (Kloeke-codes zijn unieke aanduidingen voor duizenden plaatsen en gehuchten in Nederland, Vlaanderen, Frans-Vlaanderen en het noordwesten van Duitsland. Het systeem is in de jaren '20 ontworpen door de dialectoloog G.G. Kloeke en wordt nog steeds uitgebreid. www.meertens.knaw.nl/kloeke)

Kloekecode	Dialect	Deelgemeente	Gemeente	Originele dialectnaam	Veralgemeende dialectnaam	Land	Provincie
L204	BRAB	Beek	Laarbeek	glimkever	glimkever	NL	NB
L204a	BRAB	Donk	Laarbeek	glimkever	glimkever	NL	NB
K177c	BRAB	Sint Willebroed	Rucphen	viervliegeseke	vuurvlieg(je)	NL	NB
K149	BRAB	Empel	s-Hertogenbosch	vuurvlieg	vuurvlieg(je)	NL	NB
K150	BRAB	s-Hertogenbosch		vuurvlieg	vuurvlieg(je)	NL	NB
L179	BRAB	Schijndel		vuurvlieg	vuurvlieg(je)	NL	NB
L099	BRAB	Oss		vuurvliegske	vuurvlieg(je)	NL	NB
P219	LIM	Jeuk		glimkever	glimkever	BE	LIM
Q284	LIM	Eupen		Jannesvlieg	(Sint-) J(oh)annesvlieg	BE	LUIK
Q284	LIM	Eupen		Jannesvlieg	(Sint-) J(oh)annesvlieg	BE	LUIK
Q278	LIM	Welkenraedt		Jansflexske	(Sint-) J(oh)annesvlieg	BE	LUIK
Q278	LIM	Welkenraedt		Jensflexske	(Sint-) J(oh)annesvlieg	BE	LUIK
Q284	LIM	Eupen		Johannisfliege	(Sint-) J(oh)annesvlieg	BE	LUIK
Q251	LIM	Gemmenich		junikeverke	junikever	BE	LIM
Q251	LIM	Gemmenich		junikeverke	junikever	BE	LIM
Q086	LIM	Eigenbilzen		keever	(Sint-)Jans)kever	BE	LIM
Q096c	LIM	Neerharen		Sint-Janskiever	(Sint-)Jans)kever	BE	LIM
Q096c	LIM	Neerharen		Sint-Janskiever	(Sint-)Jans)kever	BE	LIM
K314	LIM	Kwaadmechelen		vuurkever	vuurkever	BE	LIM
P218	LIM	Borlo		vuurpijlje	vuurpijlje	BE	LIM
Q111	LIM	Klimmen	Voerendaal	vuurvleegsjkes	vuurvlieg(je)	BE	LIM
Q117	LIM	Nieuwenhagen	Landgraaf	gleujkaevr	gloeikever	NL	NL-LIM
L271	LIM	Venlo		glimkever	glimkever	NL	NL-LIM
L322a	LIM	Nunhem	Haelen	glimkever	glimkever	NL	NL-LIM
L271	LIM	Venlo		glimkever	glimkever	NL	NL-LIM
L265	LIM	Meijel	Meijel	glimkever	glimkever	NL	NL-LIM
Q015	LIM	Stein		glimkever	glimkever	NL	NL-LIM
Q098	LIM	Schimmert	Nuth	glimkever	glimkever	NL	NL-LIM
L289	LIM	Weert		gloeikeverke	gloeikever	NL	NL-LIM
Q117	LIM	Nieuwenhagen	Landgraaf	glujkaevr	gloeikever	NL	NL-LIM
Q015	LIM	Stein		junikever	junikever	NL	NL-LIM
Q015	LIM	Stein		junikever	junikever	NL	NL-LIM
L328	LIM	Heel		kapellenuil (kapellen-uul)	kapellenuil (kapellen-uul)	NL	NL-LIM
Q095	LIM	Maastricht		kever	(Sint-)Jans)kever	NL	NL-LIM
Q095	LIM	Maastricht		kever	(Sint-)Jans)kever	NL	NL-LIM

Q095	LIM	Maastricht				kever/kevr	(Sint-Jans)kever	NL	NL-LIM
L320a	LIM	Ell	Hunsel		leegtkaver		lichtkever	NL	NL-LIM
L428	LIM	Born	Sittard-Geleen		licht kever		lichtkever	NL	NL-LIM
L374	LIM	Thorn			lichtkeever		lichtkever	NL	NL-LIM
L300	LIM	Beesel			lichtkever		lichtkever	NL	NL-LIM
Q095	LIM	Maastricht			melkever		melkever	NL	NL-LIM
L248	LIM	Lottum	Horst aan de Maas		Sint-Jansleecheje		Sint-Janslichtje	NL	NL-LIM
Q204a	LIM	Mechelen	Gulpen-Wittem		Sint-Jansvunkske		Sint-Jansvonk(je)	NL	NL-LIM
Q206	LIM	Heijenrath	Gulpen-Wittem		Sint-Jansvunkske		Sint-Jansvonk(je)	NL	NL-LIM
Q206	LIM	Heijenrath	Gulpen-Wittem		Sint-Jansvunkske		Sint-Jansvonk(je)	NL	NL-LIM
Q204a	LIM	Mechelen	Gulpen-Wittem		Sint-Jansvunkske		Sint-Jansvonk(je)	NL	NL-LIM
Q112c	LIM	Kunrade	Voerendaal		vuurkaeverke		vuurkever	NL	NL-LIM
Q035	LIM	Brunssum			vuurkaverke		vuurkever	NL	NL-LIM
L265	LIM	Meijel			vuurkever		vuurkever	NL	NL-LIM
Q105	LIM	Heer	Maastricht		vuurkever		vuurkever	NL	NL-LIM
Q187a	LIM	Heugem	Maastricht		vuurkever		vuurkever	NL	NL-LIM
Q095	LIM	Maastricht			vuurveech		vuurvlieg(je)	NL	NL-LIM
Q203	LIM	Gulpen	Gulpen-Wittem		vuurveeg		vuurvlieg(je)	NL	NL-LIM
Q095	LIM	Maastricht			vuurveegske		vuurvlieg(je)	NL	NL-LIM
L378	LIM	Stevensweert	Maasbracht		vuurveegske		vuurvlieg(je)	NL	NL-LIM
Q095	LIM	Maastricht			vuurveegske		vuurvlieg(je)	NL	NL-LIM
I217	VL	Bazel			lichtkever		lichtkever	BE	OVL
I251	VL	Beervelde			lichtvlieg		lichtvlieg	BE	OVL
N038	VL	Roeselare			viervlieg		vuurvlieg(je)	BE	OVL
O112	VL	Elene			vuurvlieg(je)		vuurvlieg(je)	BE	OVL
I177	VL	Vrasene			vuurvliegsk&n		vuurvlieg(je)	BE	OVL
I134	VL	Biervliet			lichtmot		lichtmot	NL	ZE
I116c	VL	Kloosterzande	Hontenisse		viervlich		vuurvlieg(je)	NL	ZE
I141b	VL	Pauluspolder	Hontenisse		viervlieg		vuurvlieg(je)	NL	ZE
I116b	VL	Lamswaarde	Hontenisse		vuurvlieg(je)		vuurvlieg(je)	NL	ZE
I116c	VL	Kloosterzande	Hontenisse		vuurvlieg(je)		vuurvlieg(je)	NL	ZE
I125	VL	Aardenburg	Sluis-Aardenburg		vuurvlieg(je)		vuurvlieg(je)	NL	ZE
I140	VL	Axel			vuurvlieg(je)		vuurvlieg(je)	NL	ZE
I143b	VL	Heikant	Hulst		vuurvlieg(je)		vuurvlieg(je)	NL	ZE